

ד"ר מרדכי שומרון

'יין בריא' ואתגר חדש

מבוא

איסור כלאי הכרם שונה מאיסור כלאי זרעים ומכלאי אילן. כאשר אדם עובר על איסור כלאיים וזורע מיני כלאיים בירקות או מרכיב כלאיים באילנות או בירקות – אין הפירות נאסרים באכילה, אפילו על מי שעשה את מעשה האיסור.¹ לעומת זאת כאשר אדם עובר על איסור כלאי הכרם, היבול נאסר באכילה ובהנאה ואף הכרם מתחייב בכילוי, שנאמר: 'פן תקדש המלאה הזרע אשר תזרע ותבואת הכרם'.²

זכינו בדורות האחרונים, מאז תחילת שיבת ציון המחודשת ובמיוחד בדורנו, לריבוי של כרמי יין וכרמי מאכל בכל אזורי הארץ. כרמי יין ומאכל גדלים כיום מצפון רמת הגולן והגליל העליון ועד לערבה ולמצפה רמון שבנגב. עונת הבציר בכרמי המאכל מתחילה באביב המוקדם בערבה ובבקעת הירדן ומסתיימת בחודש שבט בכרמי האיכות שבאזור לכיש. פריסת עונה כה נרחבת לא הייתה אפשרית לפני שנים מועטות ובוודאי לא לפני שני דורות. הרחבת העונה מתאפשרת תודות לשילוב מתוחכם בין זנים שונים ולניצול תנאי האקלים השונים במרחבי ארץ הצבי, 'ארץ אשר לא תחסר כל בה'. אין אח ורע בתבל לבציר של ענבי מאכל במשך תקופה כה ארוכה בחבל ארץ כה קטן. כמוכן לא נגרע מחלקם של החקלאים המעולים העושים במלאכה ובסייעתא דשמיא מגיעים לתוצאות מבורכות ביותר. מבחינה כלכלית גידול ענבי מאכל ממותג בשווקים כגידול איכותי, ולכן הוא נמכר במחירים גבוהים במשך כל עונת השיווק. שיטת הגידול הנהוגה בדרך כלל בכרמי מאכל כוללת ניקיון מוחלט ככל האפשר מעשבייה מסיבות שונות. לכן אין כמעט חשש של איסור כלאי הכרם בכרמי מאכל.

גם כרמי יין מקובל בדרך כלל לגדל כשהם נקיים מעשבייה, כדי למנוע תחרות על המים והמינרלים ולהקטין את החשש מהתפשטות מחלות ומזיקים.

א. מגמה חדשה בכרמים

בשנים האחרונות החלה להתפתח מגמה של השארת העשבייה בכרם ולחלופין זריעה של מיני עשבים מסוימים. שיטת גידול זו אינה חדשה במטעים, אולם עד כה כמעט ולא הייתה מקובלת בכרמים. ישנן סיבות מספר למגמה זו:

1. שור"ע, יו"ד סי' רצה סעי' ז.
2. דברים כב, ט; רמב"ם הל' כלאיים פ"ה ה"ז-ה"ח.

א. מניעת סחף של הקרקע בכרמים הנטועים בשיפועי קרקע ובמדרונות וסובלים עקב כך מסחף של הקרקע בגשמים. השארת עשביית הבר או זריעת מיני צמחים חד-שנתיים בעלי מערכת שורשים מסועפת מסייעות להקטין את בעיית הסחף של הקרקע.

ב. תפיסת עולם אגרואקולוגית הרואה בשימור הסביבה לטווח הקרוב והרחוק ערך חשוב. כל פגיעה בצומח ובחי אינה ראויה לפי תפיסה כוללנית זו. בסיס החשיבה הזו, במגבלות מסוימות, אינו חדש והוא קיים בתורת ישראל ומנוסח בלשון המדרש: 'תן דעתך שלא תקלקל ותחריב את עולמי, שאם קלקלת אין מי שיתקן אחריך'.³

ג. מזעור השימוש בחומרי הדברה. הימנעות מהדברת עשבייה באמצעות חומרים כימיים רעילים מקטינה את הסיכון לפגיעה בקרקע, בסביבה ובאדם הצורך את התוצרת.

ד. התבססות אוכלוסיות חרקים המועילים לכרם. השארת העשבייה עד לאחר שלב פריחתה והפצת הזרעים, עשויה לאפשר התבססות של חרקים העשויים להועיל לכרם. אמנם ייתכן באותה מידה שיתרבו דווקא חרקים העלולים להזיק לצמחים ולפרי, ונמצא שכרנו בהפסדנו. התפיסה בתחום זה מתבססת על ביצוע של מעקב וניטור רציף של אוכלוסיות החרקים המועילים והמזיקים ושמירה על איזון ביניהם, כפי שמקובל בחקלאות האורגנית. לעיתים החקלאי משלם מחיר לא קטן בירידת כמות היבול ובאיכותו, אך הוא עשוי לפדות רווח גבוה יותר בעבור התוצרת, כפי שקורה בשיווק של תוצרת אורגנית. במקרה דנן של גידול העשבייה הטבעית בכרם, משווק היין תחת המותג: 'יין בריא'.

ישנם נימוקים נוספים להשארת עשבייה בכרם, ובהם:

1. הגדלת כושר חידור הגשם לקרקע כאשר הוא יורד בעוצמה רבה.
 2. הפחתה בהתחממות הקרקע בקיץ.
 3. הקטנת האידוי מפני הקרקע ובה בעת ייבוש של שכבת הקרקע העליונה, אשר לפי תפיסה מסוימת עשויה, אולי, לשפר את איכות היין.
 4. הקטנת הידוק הקרקע הנגרם עקב נסיעת כלים מכניים בכרם.
- אין בכוונתי במאמר תמציתי זה לדון ביתרונות המקצועיים, אם ישנם, של הנימוקים הללו. אציין רק כמה עובדות:
- א. מערכת השורשים של הגפן עמוקה בהרבה מזו של עשבי הבר החד-שנתיים.
- ב. רובם המוחלט של הכרמים בישראל מושקים ומדושנים באמצעות מערכות טפטוף, ולכן יכולת הבקרה של איכות הענבים נתונה באופן כללי בידי הכורם.
- ג. מרבית האזורים שבהם מגדלים כרמים מקבלים כ-350-650 מ"מ גשם בשנה, ולצורך קבלת יבול רב ואיכותי שרווח כלכלי בצידו, נדרשת תוספת של השקיה בקיץ.
- ד. גם בכרמים שמשאירים בהם את העשבייה בין השורות, מרססים אותה בקוטלי עשבים לאורך שורות הגפנים וקווי הטפטוף.

3. קהלת רבה, פרשה ז.

ב. בעיית כלאי הכרם בשיטת הגידול החדשה

התפיסה של הימנעות מפגיעה בחי ובצומח היא נכונה באופן כללי, אולם כאשר אנו באים לדון בכרם, חובה להגבילה. התורה ציוותה עלינו שלא לזרוע ולגדל מיני דגנים בכרם, ואף חייבה לעקור את הצמחים והגפנים כאשר האיסור הוא מדאורייתא, שנאמר: 'פן תקדש המלאה – פן תוקד אש'.⁴ במקרה זה אנו נתקלים בהתנגשות בין הערך הכללי של שמירת הטבע כפי שהוא, לבין חיוב התורה שלא לגדל כלאיים בכרם.

כמה שאלות מתעוררות כאשר אנו באים לדון בנושא:

- א. מהם המינים האסורים באיסור כלאיים בכרם?
- ב. מאיזה שלב בגידול הצמחים והכרם חל האיסור?
- ג. האם ישנו איסור לקיים מינים אסורים שגדלו מאלהם?
- ד. כאשר ישנה חובת עקירה של הצמחים, באיזה אופן העקירה צריכה להיעשות? האם די בכיסוח עילי של העשבים?
- ה. האם ישנם פתרונות לגידול עשבייה בכרם מבלי לעבור על איסור כלאיים?

1. מהם המינים האסורים באיסור כלאיים בכרם?

מדאורייתא אסור לזרוע ירק או תבואה ביחד עם זרע (חרצן) של גפן וכן אסור לשתול או לזרוע ירק או תבואה ליד גפן.⁵ כאשר אדם זורע שני זרעים של ירק או תבואה ביחד עם חרצן, הוא מתחייב במלקות,⁶ אך אם זורע זרע אחד של ירק או תבואה יחד עם חרצן, הוא אמנם עובר על האיסור, אולם אינו מתחייב במלקות.⁷

כיום אין מקובל לזרוע את הכרם בחרצני הגפן, אלא להכין את השתילים במשתלה. שם גם מרכיבים את הגפנים על כנות (מותרות בד"כ), ולאחר מכן נוטעים אותם בכרם. לכן במצב הנהוג כיום אין אמנם חיוב מלקות (אשר ממילא אינו נוהג בזמן הזה), אך האיסור קיים.

לפיכך נתמקד במצב שבו אדם זורע או מקיים, דהיינו אינו עוקר, ירק או תבואה בכרם.⁸ איסור כלאי הכרם כולל מיני תבואה וירק חד-שנתיים, או רב-שנתיים המתחדשים מהשורשים.⁹

צמחים שמקובל לזרוע או לגדל לצורך מאכל אדם או בהמה וגדלו מעצמם בכרם – חייב לעוקרם.¹⁰ צמחי בר ממינים שאין מקובל לזרוע או לגדל לצורך אדם או בעלי חיים וגדלו מאלהם – אינם אוסרים בכרם, ולכן אין חובה לעוקרם.¹¹

4. רמב"ם הל' כלאיים פ"ה ה"ח.

5. רמב"ם, שם פ"ה ה"א, ה"ב, ה"ז.

6. קידושין לט ע"א; רמב"ם, שם פ"ה ה"א-ה"ב.

7. רמב"ם, שם ה"ז.

8. משנה כלאיים פ"ח מ"א; רמב"ם, שם ה"ח; מהרי"ק, רדב"ז וכס"מ לרמב"ם שם.

9. להרחבה ראה ספר הלכות הארץ, מהדורה שנייה, הלכות כלאיים פ"ט סעי' 2, הערות 130, 131.

10. רמב"ם, שם ה"ח.

11. כלאיים פ"ה מ"ה; שו"ע, יו"ד סי' רצו סעי' יד; חזו"א כלאיים סי' א ס"ק יב.

2. מאיזה שלב בגידול הצמחים והכרם חל האיסור?

ירק או תבואה שנזרעו או נשתלו בסמוך לגפן נאסרים באכילה ובהנאה משעה שהשתרשו בקרקע, וחייב בעקירתם.¹² תהליך ההשתרשות בזרעים או בשתילים אורך ימים אחדים כאשר הקרקע לחה.

השלב הקובע בגפן את האיסור הוא השלב שבו הענבים הגיעו לגודל של 'פול הלבן'. כאשר הירק או התבואה השתרשו והענבים הגיעו לגודל של 'פול הלבן' בו זמנית – שניהם אסורים באכילה ובהנאה, ויש לעקור את שניהם ולבערם.¹³ לגבי שיעורו של פול הלבן, ישנן דעות שונות בזיהוי הצמח. לדעת י. פליקס הכוונה כנראה ללבלב מטפס (Lablab purpureus). לדעת משה רענן ייתכן שהכוונה למין שעועית הנקרא שעועית העין השחורה (Vigna unguiculata). באופן כללי מדובר בשלב שבין בוסר לתחילת ההבשלה של הפרי.¹⁴

כאשר אדם זורע כלאיים בכרם, הוא עובר על האיסור גם כאשר הגפנים בשלכת.¹⁵

3. האם ישנו איסור לקיים מינים אסורים שגדלו מאליהם?

כפי שצוין לעיל התפיסה של השארת צמחיית הבר בכרם אינה עושה הבחנה בין מיני העשבים השונים הצומחים מעצמם ואף רואה יתרון בריבוי המינים ובהטרוגניות. ברוב אזורי הארץ ישנם מינים רבים של עשבים ממשפחות בוטניות שונות הנובטים לאחר הגשמים, מתפתחים במהלך החורף ופורחים מתחילת האביב ועד לאמצע הקיץ. בין המינים הרבים הללו ישנם מיני דגנים נפוצים מאוד כגון חיטה, שעורה ושיבולת שועל, חלקם ספחים של מינים תרבותיים וחלקם מיני בר הקרובים למינים התרבותיים. בנוסף למיני הדגנים ישנם מינים רבים של קטניות כגון בקיה וטופח וכן מינים של תלתן וחרדל ומינים נוספים. משך הקיום ומועד הפריחה של העשבייה משתנים משנה לשנה ומאזור לאזור בהתאם לתפוסת הגשמים ולטמפרטורה השוררת בזמן הפריחה. בשנים ברוכות גשמים וקרירות יחסית, הצמיחה והפריחה עשויות להימשך פרק זמן ארוך לעומת שנים מעוטות גשמים וחמות.

בהתבוננות פשוטה בצידי הדרכים והשדות ניתן להתרשם משפע מיני העשבים העשויים לגדול בכרם ללא טיפול למניעת העשבים. הבולטים מבין המינים הם החיטה, השעורה, שיבולת השועל והחרדל, הפורח באביב בפריחה צהובה. ארבעת המינים הללו הם מינים שמקובל לזרוע ולגדל ממשפחתם בשטחים מסחריים בארץ ובעולם, ולכן אסור לקיים אותם.¹⁶

12. רמב"ם, שם הי"ג; שו"ע, שם סעי' ט.

13. רמב"ם, שם.

14. להרחבה ראה חוקות הארץ, עמ' 420.

15. ירושלמי כלאיים פ"ז ה"ב; באור הפני משה לירושלמי שם, שה"ה אף בקיץ אם נשרו העלים; רמב"ם, שם הט"ז; שו"ע, יו"ד סי' רצו סעי' יב.

16. רמב"ם, שם הי"ח; שו"ע, שם סעי' יד.

4. עקירה בדרך של כיסוח עילי

ישנם חקלאים המעוניינים בקיומם של עשבים במטעים מסיבות שונות שחלקן הוזכרו לעיל (מניעת סחף של הקרקע, מניעת הידוק הקרקע ועוד), אולם אינם מעוניינים שהעשבייה תתחרה בעצים על המים והדשנים שבקרקע. מסיבה זו הם מכסחים את העשבייה מעל פני הקרקע באמצעות כלים מכניים (מכסחת להבים, מכסחת שרשרת, חרמש מוטורי וכד'), מבלי להפר את האיזון הפיזיקלי של הקרקע. באופן זה נותר בעינו היתרון של קיום העשבייה כמונע סחף, ומאידך גיסא העשבייה אינה מתחרה בעצים על המים. כאשר פעולת הכיסוח נעשית בעונת הגשמים, מרבית מיני העשבים ומיני הדגנים מתחדשים וגדלים שוב, ויש צורך לחזור על פעולת הכיסוח פעמים נוספות, עד לשלב שבו העשבייה קמלה מעצמה ושוב אינה מתחדשת. כאשר מדובר במטעי עצי פרי שיטה זו מקובלת ויתרונותיה בצידה. אולם כאשר מדובר בכרם מאכל או כרם יין, יש לדון הלכתית אם כיסוח עילי של העשבייה מעל פני הקרקע באופן שזו עתידה להתחדש ולצמוח שוב, מספיק כדי להינצל מאיסור כלאי הכרם, או שכדי לבטל את האיסור יש צורך דווקא בעקירה או ריסוס שימנעו מהעשבייה לצמוח שוב. נשאר את ההכרעה בשאלה זו לפוסקי ההלכה.

התחדשות העשבייה לאחר כיסוח מותנית בכמות המים הזמינה שבקרקע העומדת לטובת העשבים ובהתמשכות עונת הגשמים. ככל שזו מתארכת, כך גדלה יכולת העשבים להתחדש שוב ושוב. לקראת האביב מתחילה גם נביטה של מיני עשבים קיציים השונים באופיים מעשבי החורף. העשבים הקיציים בדרך כלל בעלי מערכת שורשים עמוקה ויכולת הישרדות גבוהה בתנאי חום. כפי שכבר צוין, רובם המוחלט של הכרמים מושקים בקיץ, ולכן העשבים שבכרם עשויים ליהנות מתנאי גידול נוחים ומאספקת מים קבועה. המרווחים שבין שורות הגפנים קטנים בהרבה לעומת אלו המקובלים במטעי עצי פרי, ולכן העשבים יכולים להגיע בנקל אל הקרקע המושקית והלחה. הימנעות מסילוק העשבייה בכרם עשויה להאריך את משך הקיום של עשביית החורף לתוך הקיץ, ובכללה של מיני דגנים שונים. כיום מגדלים בישראל מיני חיטה ושאר דגנים בקיץ בשטחים מסחריים לצורכי נוי. לדוגמה, חיטה מהזן ענבר, המשמשת למאכל, מגודלת גם לצורכי נוי בקיץ. כאשר זני חיטה אלו נהנים מהשקיה ומתנאי גידול מתאימים בקיץ, הם גדלים היטב, ומכאן שהימנעות מטיפול בעשבייה בכרם עלולה להביא, בזכות ההשקיה הניתנת לגפנים, גם לגידול של מיני דגנים מסחריים לצידם.

5. פתרונות לגידול עשבייה בכרם

עד כה עסקנו בבעיות הכרוכות בהשארות עשביית הבר בכרמים. מה ניתן להציע לחקלאי המעוניין לגדל גידול כיסוי מסיבות מקצועיות (מניעת סחף, הקטנת הידוק של הקרקע וכד'), אך מקפיד על שמירת הלכות כלאי הכרם? ישנם מיני צמחים ובהם מיני דגנים חד-שנתיים, אשר אין מגדלים אותם כיום למאכל אדם או לבעלי חיים, וניתן לזרוע אותם בכרמים ולקבל את אותה תועלת. זריעה של מין

אחד שאינו משמש למאכל אדם ובהמה, מבלי לאפשר גידול של מיני בר אחרים בתוכו, עשויה להיות פתרון בעבור החקלאי.¹⁷

סיכום

א. המגמה החדשה של השארת העשבייה בכרמים אסורה לרוב שיטות הפוסקים וטומנת בחובה סיכון בייצור יין האסור בשתייה ובהנאה.
ב. שיטה זו אפשרית במטעי עצי פרי אך לא בכרמים.
ג. חקלאי המעוניין מסיבות מסוימות לגדל צמחי כיסוי בכרם צריך להתייעץ מראש עם מומחי הלכה בתחום.

17. רדב"ז, לרמב"ם שם הי"ח; חזו"א שם.